

Παναγιώτης Θανασάς

www.thanassas.gr

Συγγραφή ακαδημαϊκής φιλοσοφικής εργασίας

Στοιχεία και οδηγίες

Οι παρούσες σημειώσεις εκπονήθηκαν πριν από αρκετά χρόνια, για τις ανάγκες εξαμηνιαίου πανεπιστημιακού μαθήματος με θέμα *Συγγραφή ακαδημαϊκής φιλοσοφικής εργασίας*, το οποίο έδινε ιδιαίτερη έμφαση σε πρακτικές ασκήσεις. Πιστεύω ότι οι σημειώσεις αυτές διατηρούν τη χρησιμότητά τους και εκτός του πλαισίου εκείνου του μαθήματος. Δεν αποτελούν πρωτότυπο δημοσίευμα, αλλά έναν πρακτικό οδηγό που χρησιμοποιεί υλικό από το έργο:

Θ. Μπέλλας: *Δομή και γραφή της επιστημονικής έρευνας* (Ελληνικά Γράμματα)

και από διαδικτυακές πηγές όπως:

<http://www.jimpryor.net/teaching/guidelines/writing.html>

<http://owl.english.purdue.edu/handouts/general/index.html>

http://www.sz.ruhr-uni-bochum.de/imperia/md/content/sz/tipps_2004.doc

Ευχαριστώ εκ των προτέρων τους αναγνώστες αυτών των σημειώσεων που θα επικοινωνήσουν μαζί μου για παρατηρήσεις, διορθώσεις ή συμπληρώσεις.

Π. Θανασάς, Θεσσαλονίκη 2009

pan@thanassas.gr

Α. ΣΚΟΠΟΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

- Σκοπός της επιστημονικής εργασίας ενός ερευνητή:
 - η **διατύπωση πρωτότυπης** επιστημονικής γνώσης
- Σκοποί μιας πανεπιστημιακής εργασίας/μελέτης/δοκιμίου:
 - η παραγωγική ενασχόληση με ένα κομμάτι επιστημονικής ύλης και η **κατανόησή** του
 - η **τεκμηρίωση** απόκτησης επιστημονικής γνώσης
 - η **εξάσκηση** στη συγγραφή επιστημονικής εργασίας

Παρά τις διαφορές, η πρωτότυπη επιστημονική εργασία αποτελεί το **πρότυπο** της πανεπιστημιακής εργασίας (τόσο ως προς τη **μορφή** όσο και ως προς το **περιεχόμενο**).

Οι επιδιωκόμενοι σκοποί της πανεπιστημιακής εργασίας μπορούν να διαφέρουν, ανάλογα με το είδος της: σύντομη προφορική παρουσίαση στο πλαίσιο ενός μαθήματος (και ενδεχομένως γραπτή επεξεργασία της), μελέτη, διπλωματική εργασία, διδακτορική διατριβή. Η τελευταία δεν αποτελεί πλέον εξάσκηση ή τεκμηρίωση, αλλά έχει αποκλειστικά ερευνητικό

χαρακτήρα, αποβλέποντας σε παραγωγή νέας γνώσης. Ο σκοπός αυτός δεν αποκλείεται να ενυπάρχει σε μικρότερο βαθμό και στις άλλες μορφές πανεπιστημιακών εργασιών.

Μορφές επιστημονικής εργασίας:

- Μονογραφία (βιβλίο)
- Επιστημονικό άρθρο σε περιοδικό ή σε συλλογή άρθρων
- Βιβλιοκρισία

Πλησιέστερο πρότυπο μιας πανεπιστημιακής εργασίας που εκπονείται στο πλαίσιο προπτυχιακών ή μεταπτυχιακών σπουδών είναι το επιστημονικό άρθρο. Κοινά χαρακτηριστικά:

1. Συγκεκριμένος σκοπός, ανάπτυξη επιστημονικής θέσης
2. Δομή και διάταξη υλικού (Περιεχόμενα)
3. Παραπομπές σε άλλα επιστημονικά κείμενα
4. Βιβλιογραφία

Η ακαδημαϊκή εργασία πρέπει να αποδεικνύει την ικανότητα του φοιτητή:

- να επιλέγει με σαφήνεια το θέμα του
- να το επεξεργάζεται αυτοδύναμα
- να εφαρμόζει τις ειδικές μεθόδους και προσεγγίσεις του επιστημονικού του πεδίου
- να βρίσκει και να χρησιμοποιεί παραγωγικά την απαραίτητη βιβλιογραφία
- να δομεί το περιεχόμενο με τον κατάλληλο τρόπο
- να περιορίζει την ανάπτυξή του στην αναγκαία έκταση
- να γράφει με τρόπο γλωσσικά ορθό
- να γράφει κατανοητά για τον αναγνώστη στον οποίο απευθύνεται
- να παρουσιάζει τα συμπεράσματα του με τρόπο εύληπτο και σαφή
- να παραπέμπει και να παραθέτει με τρόπο ορθό και ενιαίο
- να δίνει στο κείμενο μια ενιαία εξωτερική όψη

Ύφος

Το ύφος μιας επιστημονικής εργασίας δεν επαφίεται στην ελεύθερη εκλογή του συγγραφέα, αλλά υπόκειται σε κανόνες:

- ακρίβεια, απρόσωπο ύφος, αντικειμενικότητα
- απλότητα, λιτότητα
- επιχειρήματα αντί ρητορικής, αποδείξεις αντί μεγαλοστομιών
- αποφυγή στόμφου και «καλλωπιστικών» στοιχείων, βερμπαλισμών, στερεοτύπων και κοινοτοπιών!

B. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

- Γενικά λεξικά

1. Γ. Μπαμπινιώτης: *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*
2. Α.Π.Θ., Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη: *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*
3. Θ. Βοστταντζόγλου: *Αντιλεξικόν, ή Ονομαστικόν της Νεοελληνικής Γλώσσας* [συνώνυμα]
4. Δ. Δημητράκος: *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας* [Αρχαία, Μεσαιωνική, Καθαρεύουσα, Δημοτική]

- Ειδικά φιλοσοφικά λεξικά

1. *Oxford Dictionary of Philosophy* (ed. Simon Blackburn), 1996.
2. *Cambridge Dictionary of Philosophy* (ed. Robert Audi), 1999.
3. *The Routledge Encyclopedia of philosophy*, 10 τόμοι. London/New York 1998.
4. *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, 12 τόμοι. Basel: Schwabe 1971-2007.

Δεν υπάρχει αξιόπιστο ελληνικό φιλοσοφικό λεξικό.

- Ιστορίες της Φιλοσοφίας

1. W. Windelband / H. Heimsoeth: *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας* (3 τόμοι, μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος). Αθήνα: ΜΙΕΤ³1991.
2. Φρ. Σατελέ: *Η Φιλοσοφία* (4 τόμοι, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης). Αθήνα: Γνώση 1984.
3. Mario Vegetti: *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*. Αθήνα Τραυλός 2001.
4. Β. Κάλφας / Γ. Ζωγραφίδης: *Αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι*. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ 2006.
5. Ζαν-Μισέλ Μπενιέ: *Ιστορία της νεωτερικής και σύγχρονης φιλοσοφίας*, Καστανιώτης.
6. *The Cambridge Companion to...*

- Ελληνικά Φιλοσοφικά Περιοδικά:

1. <i>Υπόμνημα</i>	4. <i>Ισοπολιτεία</i>
2. <i>Δευκαλίων</i>	5. <i>Νεύσις</i>
3. <i>Αξιολογικά</i>	6. <i>Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση</i>

- Εισαγωγικά στη Φιλοσοφία

1. Ν. Αυγελής: *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, 4η έκδοση, 2004.
2. Θ. Βέικος: *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία. Προβλήματα-Αναλύσεις-Ασκήσεις*, Θεμέλιο 1989.
3. J. Gaarder: *Ο κόσμος της Σοφίας*, Λιβάνης, Αθήνα 1994.
4. Ν. Warburton: *Φιλοσοφία. Τα βασικά ζητήματα*, Περίπλους, Αθήνα 1999.
5. Τζ. Μπαγκίνι / Π. Φοσλ: *Τα εργαλεία του φιλοσόφου*, Καστανιώτης, Αθήνα 2005.

- Άλλα βοηθήματα:

1. Θ. Μπέλλας: *Δομή και γραφή της επιστημονικής έρευνας* (Ελληνικά Γράμματα)
2. Π. Νούτσος: *Οδηγός Ερευνητικής Μεθοδολογίας* (Ελληνικά Γράμματα)
3. Ι. Παπαζαφείρη: *Λάθη στη χρήση της γλώσσας μας*, Τόμοι Α', Β'.
4. U. Eco: *Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία* (Νήσος)
5. K. Howard, A.J. Sharp: *Η επιστημονική μελέτη* (Gutenberg)
6. Α. Πολίτης: *Υποσημειώσεις και Παραπομπές* (ΠΕΚ)
7. Α. Grafton: *Η υποσημείωση* (Πατάκης)

- Οδηγίες συγγραφής ακαδημαϊκής εργασίας:

<http://www.jimpryor.net/teaching/guidelines/writing.html>

<http://owl.english.purdue.edu/handouts/general/index.html>

http://www.sz.ruhr-uni-bochum.de/imperia/md/content/sz/tipps_2004.doc

http://www.pasyfoiepo.com/eap_odigies.htm

- Φιλοσοφικά κείμενα

Αρχαία Ελληνική Γραμματεία: εκδόσεις Οξφόρδης (Oxford University Press)

Προσωκρατικοί: Diels-Kranz (Hermann Diels, Walter Kranz: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 3 τόμοι, Βερολίνο 1974)

Οι ελληνικές μεταφράσεις είναι συχνά αναξιόπιστες και προβληματικές. Η καλύτερη σειρά φιλοσοφικών κειμένων υπήρξε η «Φιλοσοφική και Πολιτική Βιβλιοθήκη» του Π. Κονδύλη (εκδόσεις Γνώση, 50 περίπου τόμοι). Εντελώς αναξιόπιστες και ουσιαστικά άχρηστες είναι οι μεταφράσεις των εκδόσεων Αναγνωστίδη.

- ΗΥ

Η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών για την επεξεργασία κειμένων δεν άλλαξε μόνο την εξωτερική εμφάνισή τους, αλλά επηρέασε και το περιεχόμενό τους, καθώς και τη διαδικασία της γραφής εν γένει. Η ταχεία εξοικείωση κάθε νέου επιστήμονα με τον ΗΥ είναι απόλυτως απαραίτητη.

- Διαδίκτυο (Internet): Χρήσιμο για όποιον μπορεί να το χρησιμοποιεί **κριτικά**.

Γ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

→ **Προσοχή:** Ο τρόπος που περιγράφεται εδώ δεν είναι δεσμευτικός. Υπάρχουν και άλλοι, εξίσου «σωστοί» τρόποι· το κρίσιμο στοιχείο είναι η συνέπεια στη χρήση τους.

Βιβλίο:

<επώνυμο και αρχικά «μικρού» ονόματος ή ονομάτων συγγραφέα ή συγγραφέων> (<χρονολογία πρώτης δημοσίευσης >): <τίτλος και υπότιτλος σε πλάγια στοιχεία>. <πόλη έκδοσης>: <εκδοτικός οίκος> <χρονολογία της έκδοσης, αν διαφέρει από τη χρονολογία πρώτης δημοσίευσης>.

Βέικος, Θ. (1988): *Οι Προσωκρατικοί*. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος.

Μουρελάτος, Α.-Φ. Δ. (1998, επιμ.): *Οι Προσωκρατικοί. Συλλογή Κριτικών Δοκιμίων* (μτφρ. Φ. Τσιγκάνου, Ν. Γιανναδάκης, Σ. Μοσχονάς, Γ. Τζαβάρας). 2 τόμοι. Αθήνα: Εκπαιδευτήρια Κωστέα-Γείτονα ³2012.

Κείμενο σε συλλογικό έργο:

<επώνυμο και αρχικά> (<χρονολογία πρώτης δημοσίευσης >): <τίτλος και υπότιτλος άρθρου σε εισαγωγικά>. <τίτλος συλλογικού έργου σε πλάγια στοιχεία> (επιμ. <επιμελητής έκδοσης>). <πόλη έκδοσης>: <εκδοτικός οίκος> <χρονολογία της έκδοσης, αν διαφέρει από τη χρονολογία πρώτης δημοσίευσης>, <<τ.>>, <σ. > (<μτφρ., αν υπάρχει>).

Heidel, W.A. (1906): «Η έννοια της μεταβολής στην Προσωκρατική Φιλοσοφία: ‘Αλλοίωσις’ ή ανασύνθεση;». *Οι Προσωκρατικοί. Συλλογή Κριτικών Δοκιμίων* (επιμ. Α.-Φ. Δ. Μουρελάτος). Αθήνα: Εκπαιδευτήρια Κωστέα-Γείτονα 1998, τ. 1, σ. 124-136 (μτφρ. Ν. Γιανναδάκης).

Άρθρο σε περιοδικό:

<επώνυμο και αρχικά> (<χρονολογία πρώτης δημοσίευσης>): <τίτλος και υπότιτλος άρθρου σε εισαγωγικά>. <τίτλος περιοδικού σε πλάγια στοιχεία >, <τ.>¹ (<χρονολογία έκδοσης, αν διαφέρει από τη χρονολογία πρώτης δημοσίευσης>), <σ. >.

Cordero, N.-L. (1979): «Les deux chemins de Parménide dans les fragments 6 et 7». *Phronesis*, τ. 24, σ. 1-32.

Προτιμούμε το σ. αντί του σελ. Αν δεν αναγράφεται έτος έκδοσης, γράφουμε χ.χ. (= χωρίς χρονολογία). Αν δεν αναγράφεται τόπος έκδοσης, γράφουμε χ.τ.ε. (= χωρίς τόπο έκδοσης).

Στη Βιβλιογραφία μιας εργασίας συμπεριλαμβάνουμε αποκλειστικά έργα που **πράγματι** διαβάσαμε ή χρησιμοποιήσαμε.

¹ Μόνο τόμος, όχι τεύχος!

Δ. ΠΡΟΕΡΓΑΣΙΑ

1. Θέμα

Αν δεν προβλέπεται διαφορετικά, η **επιλογή** του θέματος εναπόκειται πρωτίστως στον φοιτητή, ο οποίος καλείται να επιλέξει θέμα που έχει κάποια σχέση με ζητήματα ή ερωτήματα που τον απασχόλησαν κατά τη μελέτη του. Αποφεύγονται βιογραφίες ή θέματα τόσο γενικά ώστε να καλύπτονται από το λήμμα μιας εγκυκλοπαίδειας.

Ακολουθεί η **εξειδίκευση** θέματος, με τη συμβολή και του διδάσκοντος. Ο διδάσκων παρεμβαίνει στην επιλογή μόνο όταν αυτό είναι απαραίτητο. Το θέμα είναι πιθανό να τροποποιηθεί μερικά κατά την επεξεργασία του, για διάφορους λόγους.

Ερωτήματα που πρέπει να τεθούν κατά την επιλογή και εξειδίκευση:

- Μήπως είναι πολύ ευρύ ή ασαφές; Μπορεί να ολοκληρωθεί η επεξεργασία του εντός του διαθέσιμου χρόνου και με τα μέσα (βιβλιοθήκη κ.λπ.) που έχω στη διάθεσή μου;
- Πώς και από πού ξεκινάω; Μήπως υπάρχει κάποιο βασικό βιβλίο ή άρθρο που μπορεί να μου χρησιμεύσει ως αφετηρία;

Η επιλογή του θέματος συνοδεύεται και από την διατύπωση

- του κεντρικού ερωτήματος στο οποίο θα προσπαθήσω να απαντήσω, ή
- της βασικής θέσης που θα αναπτύξω.

Η πρώτη αυτή διατύπωση είναι φυσικό να τροποποιηθεί στην πορεία της έρευνας.

2. Αναζήτηση Βιβλιογραφίας

Ένα ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο είναι η βάση δεδομένων *The Philosopher's Index*, στην οποία υπάρχει πρόσβαση μέσω διαδικτύου από κάθε πανεπιστημιακό ίδρυμα. Μέσω του Α.Π.Θ., π.χ., ξεκινώντας από τη σελίδα της βιβλιοθήκης <http://www.lib.auth.gr>, επιλέγουμε

Ηλεκτρονικές Πηγές – Βιβλιογραφικές Βάσεις – Αλφαβητικός κατάλογος και από εκεί μπαίνουμε στο *Philosopher's Index*. Πρόκειται για βιβλιογραφική βάση δεδομένων που καλύπτει όλους τους τομείς της φιλοσοφίας. Ευρετηριάζει περισσότερα από 550 περιοδικά από 40 και πλέον χώρες, καθώς επίσης και βιβλία, κεφάλαια βιβλίων και βιβλιοκριτικές σε 26 γλώσσες. Καλύπτει χρονικά την περίοδο 1940 μέχρι και σήμερα.

Για ελληνική βιβλιογραφία, βλ. τις βάσεις δεδομένων στις οποίες παραπέμπει η σελίδα

<http://www.philosophica.gr/search.html> .

3. Σημειώσεις

Οι σημειώσεις που κρατάει ο φοιτητής προϋποθέτουν την κατανόηση του κειμένου που διαβάζει. Έχουν διάφορες μορφές:

- Πλήρης αντιγραφή τμήματος που αξίζει να παρατεθεί αυτούσιο (εντός εισαγωγικών).
- Λεπτομερής παράφραση (με καταγραφή της πηγής).
- Σύντομη περίληψη ή καταγραφή μιας κεντρικής ιδέας ή θέσης.

4. Διάγραμμα και δομή της εργασίας

Η σύνθεση ενός πρώτου γενικού διαγράμματος πρέπει να επιχειρείται όσο πιο νωρίς γίνεται. Η διάταξη του υλικού αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά και δύσκολα σημεία της συγγραφής και είναι φυσικό να τροποποιείται στην πορεία εκπόνησης της εργασίας. Η τελική διάταξη κατοπτρίζεται στον Πίνακα Περιεχομένων – και μπορεί βέβαια να είναι διαφορετική από το αρχικό διάγραμμα.

Η συγγραφή είναι καλό να αρχίζει αρκετά ενωρίς, ακόμη και αν δεν έχει ολοκληρωθεί η συλλογή του υλικού που ο συγγραφέας θεωρεί αναγκαίο. Η μέθοδος αυτή συνιστάται ιδιαίτερα, όταν ο συγγραφέας γράφει εξ αρχής σε ΗΥ.

Ε. ΣΥΓΓΡΑΦΗ²

1. Μερικές απλές οδηγίες για ένα πολύπλοκο ζήτημα:

α. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του καλού γραπτού λόγου είναι η ροή και ενότητά του· μεταξύ άλλων: συνδέουμε τις σκέψεις μας, μεταβαίνουμε ομαλά από τη μία στην άλλη, συνθέτουμε αντί να σωρεύουμε, συσχετίζουμε αντί να παρατάσσουμε «όπως τύχει». Μια γραπτή εργασία πρέπει να διέπεται από εσωτερική ενότητα: να έχει αρχή, μέση και τέλος και οι επιμέρους θέσεις, επισημάνσεις, διαπιστώσεις και επιχειρήματα να συνδέονται μεταξύ τους και να υπηρετούν τον βασικό στόχο του κειμένου. Δεν συμβάλλει, επομένως, στην ποιότητα ενός κειμένου η αποσπασματική απαρίθμηση απόψεων ή παρατηρήσεων που διαδέχονται η μία την άλλη με τρόπο τυχαίο και χωρίς σύνδεση.

β. Σε ένα επιστημονικό κείμενο δεν έχουν θέση οι «μεγάλες κουβέντες», οι βαρύγδουπες φράσεις, η ηθικολογία και οι λυρικές εξάρσεις. Το μόνο πράγμα που χρειάζεται είναι η ανάπτυξη θέσεων και η επιχειρηματολογία – η οποία πρέπει να είναι πραγματική και όχι φαινο-

² Υφος, τεκμηρίωση, ανάπτυξη: βλ. Μπέλλας, σ. 99-148.

μενική: πίσω από λέξεις όπως «συνεπώς» ή «επομένως» πρέπει να βρίσκεται ένα πραγματικό επιχείρημα!

γ. Χρυσός κανόνας: Ποτέ δεν γράφουμε κάτι (που ενδεχομένως συναντήσαμε στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία), αν δεν το έχουμε κατανοήσει! Μια «φτωχή» σε απόψεις εργασία είναι απείρως προτιμότερη από μια εργασία πλούσια σε αναφομοίωτο υλικό.

δ. Η παράθεση αρχαιοελληνικών λέξεων και φράσεων εντός του κειμένου μας δεν γίνεται για να δείξουμε ότι τις γνωρίζουμε, αλλά πρέπει να εντάσσεται ομαλά και οργανικά στον νεοελληνικό λόγο: πρέπει, π.χ., να τηρούνται οι συντακτικοί κανόνες και οι εκφραστικοί τρόποι της Νέας Ελληνικής. Αυτό είναι πιο εύκολο, αν εντάσσουμε μικρές φράσεις· αντίθετα, η ένταξη ολόκληρων προτάσεων μέσα σε άλλες προτάσεις δημιουργεί ενίοτε συντακτικά τερατουργήματα. Αν θέλουμε να παραθέσουμε ολόκληρες προτάσεις, το κάνουμε σε παρένθεση ή (καλύτερα!) σε υποσημείωση

ε. Κανόνας (που φυσικά επιδέχεται εξαιρέσεις): Καμία πρόταση δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τις 4-5 γραμμές· οι **παράγραφοι** απαρτίζονται από 2-6 προτάσεις και έχουν έκταση **5-15 γραμμές**.

2. Επεξεργασία του κειμένου

- Διατύπωσε σε μία πρόταση τον κεντρικό σου σκοπό και θέση (αν δεν διατυπώνονται ρητά στην εργασία). Υποστηρίζονται από το κείμενό σου; Μήπως πρέπει να μετασηματισθούν;
- Γράψε τη βασική ιδέα κάθε κεφαλαίου. Σχετίζεται με τον κεντρικό σου σκοπό; Ανταποκρίνεται η διάταξη των κεφαλαίων σε μια λογική σειρά και δομή;
- Δεν γράφεις για τον εαυτό σου, αλλά για τους άλλους! Ξαναδιάβασε το κείμενό σου, υποθέτοντας ότι είσαι κάποιος άλλος (ο διδάσκων, ένας φοιτητής, η φιλόλογος θεία σου, κ.λπ.). Θα καταλάβαινες όσα γράφεις, αν ήσουν στη θέση τους; Λες πράγματι αυτά που νομίζεις ότι λες ή ότι θα ήθελες να πεις;
- Διακρίνεται η εργασία από ενότητα και συνοχή;
Η συνοχή **δεν επιτυγχάνεται με την κατάχρηση λέξεων όπως «επομένως», «συνεπώς», «γι' αυτό» κ.λπ.** Έλεγε αν αυτές οι συνεπαγωγές πράγματι ισχύουν, αν πίσω από κάθε «Α, συνεπώς και Β» υπάρχει ένα Α το οποίο οδηγεί στο Β!
- Είναι ο λόγος σου **επιστημονικός** (και όχι συγκινητικός, αυτοβιογραφικός, ενθουσιώδης, κοινότοπος, ιδεολογικός, κ.λπ.);
- **Κεφάλαια:** Οι τίτλοι τους είναι ευσύνοπτοι· αποτελούν φράσεις και όχι προτάσεις.
- **Πολυτονικά;** Για όσους δεν διαθέτουν πολυτονική γραμματοσειρά, μια καλή λύση είναι η εξής: διακρίνουμε τις αρχαιοελληνικές λέξεις και φράσεις γράφοντάς τες με έντονα στοιχεία και χωρίς καθόλου τόνους ή πνεύματα.

3. Χρήση πλαγίων στοιχείων:

- Τίτλοι βιβλίων, περιοδικών, εφημερίδων και γενικά αυτόνομων εκδόσεων.
- Λέξεις, φράσεις ή προτάσεις στις οποίες θέλουμε να δώσουμε έμφαση.
- Πρώτη εμφάνιση μιας κεντρικής έννοιας που θα μας απασχολήσει στις προσεχείς παραγράφους της εργασίας.

4. Διόρθωση κειμένου

- Βελτίωση περιεχομένου, τυχόν περαιτέρω ανάπτυξη.
- Ορθογραφικά και τυπογραφικά λάθη.
- Ενιαία εξωτερική εμφάνιση (π.χ. παραπομπές).
- Επαναλήψεις (συχνά πρέπει να αντικατασταθούν από εσωτερικές παραπομπές).

Όσες φορές κι αν διαβάσει ο συγγραφέας ένα «τελειωμένο» κείμενο, πάντα θα ανακαλύψει λάθη. Ιδού μερικοί τρόποι αποφυγής τους:

1. Ξεκίνα με ένα διάλειμμα! Πάρε μια απόσταση (έστω λίγων λεπτών) από το κείμενό σου, πριν αρχίσεις να το διαβάζεις.
2. Διάβασέ το μεγαλοφώνως, θέτοντάς το υπό τον έλεγχο και της ακοής!
3. Διάβασέ-τ-ο-α-ρ-γ-ά!
4. Έχε επίγνωση των λαθών που συνήθως ΕΣΥ κάνεις! Μάθε να τα ανακαλύπτεις εύκολα και να τα διορθώνεις.
5. Ορθογραφία!!! Μην ξεχνάς ότι είσαι φοιτητής/τρια της Φιλοσοφικής Σχολής...
6. Ορθή χρήση σημείων στίξης (κόμμα κ.λπ.). Αν δεν τα έμαθες στο σχολείο, αναζήτησε βοήθεια σε εγχειρίδια που κυκλοφορούν.

ΠΡΟΣΟΧΗ:

→ Όταν ολοκληρώσουμε το κείμενο, το αφήνουμε για μία μέρα (ή τουλάχιστον για μερικές ώρες) και πριν το αποστείλουμε το ξαναδιαβάζουμε πολύ προσεκτικά – κατά προτίμηση μεγαλόφωνα. Θα εκπλαγείτε βλέποντας πόσα λάθη αποφεύγονται με αυτόν τον τρόπο!

→ Η τελική διόρθωση του κειμένου είναι αποτελεσματική όταν γίνεται σε **τυπωμένη μορφή** του, και **όχι επί της οθόνης του υπολογιστή**.

ΣΤ. ΠΑΡΑΘΕΣΗ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΗ

Κάθε επιστημονική εργασία στηρίζεται σε επιχειρήματα. Ο συγγραφέας μιας εργασίας οφείλει συγχρόνως να λαμβάνει υπόψη του τα επιχειρήματα που έχουν ήδη διατυπωθεί για το θέμα του: να στηρίζεται σε αυτά, να τα βελτιώνει, να τα διορθώνει, να ασκεί κριτική.

Απόψεις άλλων παρατίθενται για δύο λόγους:

- τεκμηρίωση και ενίσχυση απόψεων του συγγραφέα
- λόγοι επιστημονικής εντιμότητας επιβάλλουν να αναφέρεται η προέλευση απόψεων που δεν είναι δικά μας δημιουργήματα.

Πάντως, η βιβλιογραφική τεκμηρίωση δεν αρκεί από μόνη της· χρειάζεται επιτυχής ένταξη της στη συλλογιστική μας, καθώς και ορθή επιλογή των πηγών μας.

Η ακαδημαϊκή φιλοσοφική εργασία είναι διάλογος με το «υλικό» (πρωτότυπα φιλοσοφικά κείμενα), ο οποίος οφείλει να λαμβάνει υπόψη του άλλους διαλόγους του παρελθόντος (δευτερεύουσα βιβλιογραφία) και να υποβοηθείται –όχι όμως να καθοδηγείται– από αυτούς. Η εργασία πρέπει να αναδεικνύει τη δική της, ιδιαίτερη ερωτηματοθεσία.

Η ορθή χρήση παραθέσεων και παραπομπών απαιτεί αίσθηση του μέτρου και εξάσκηση. Υπερβολική χρήση τους διακόπτει τη συλλογιστική της εργασίας ή δείχνει ότι ο ίδιος ο συγγραφέας δεν έχει να πει πολλά δικά του πράγματα.

Τρεις τρόποι αναφοράς σε απόψεις τρίτων:

- αυτούσιο απόσπασμα (σε εισαγωγικά)
- παράφραση
- περίληψη

Ο συνδυασμός αυτών των στοιχείων και η σύνθεσή τους καθιστούν το κείμενο πιο ευανάγνωστο. Εδώ δεν υπάρχουν κανόνες...

Και στις τρεις περιπτώσεις είναι απαραίτητη η αναφορά στην πηγή: (όνομα συγγραφέα, έτος πρώτης δημοσίευσης, σ. ___). Το σύστημα αυτό είναι σύντομο, επιτρέποντας συγχρόνως την ενσωμάτωση της παραπομπής στο σώμα του κειμένου και την αποφυγή υποσημείωσης.

Παραπομπή σε αρχαία κείμενα: χωρίς χρονολογία, με χρήση των καθιερωμένων τρόπων παραπομπής.

Πότε είναι απαραίτητη η παραπομπή; Όχι στα αυτονόητα... Στόχοι:

- υποστήριξη της άποψής μας, μεγαλύτερη πειστικότητα
- αναφορά σε εργασίες που οδηγούν στη δική μας
- κατάθεση δειγμάτων διαφορετικών οπτικών γωνιών για το ζήτημα
- περιγραφή μιας άποψης με την οποία συμφωνούμε ή διαφωνούμε
- παράθεση μιας χαρακτηριστικής φράσης ή χωρίου

Η αυτούσια παράθεση αποσπά ένα χωρίο από το πλαίσιο του («περικείμενο») και το εντάσσει σε αυτό του συγγραφέα της εργασίας. Η μετατόπιση αυτή δεν επιτρέπεται να τροποποιεί, να αποδυναμώνει ή να διαστρεβλώνει το πραγματικό νόημα του αποσπάσματος.

Η αυτούσια παράθεση εντός εισαγωγικών γίνεται πάντοτε «αυτολεξεί», με διατήρηση της γλώσσας και ορθογραφίας του πρωτοτύπου. Εντούτοις, στο κείμενο όπου εντάσσεται η παράθεση προσαρμόζονται:

- η στίξη του τέλους της παράθεσης (τελεία, κόμμα)
- η χρήση πεζού-κεφαλαίου στην αρχή μιας πρότασης
- η ορθή χρήση της πτώσης

Επιτρεπτή είναι επίσης σε απόλυτα αναγκαίες περιπτώσεις η έμφαση ή η υπογράμμιση τμήματος της παράθεσης, όταν ακολουθείται από την εντός αγκυλών επισήμανση: «[η έμφαση δική μου]».

Κάποτε είναι συχνή η παρεμβολή εντός της παράθεσης μιας δικής μας προσθήκης, προκειμένου να αποσαφηνισθεί το νόημα. Π.χ.:

«Φέτος [1887] η τιμή της σταφίδας θα είναι υψηλή».

«Ο φιλόσοφος [Χέγκελ] ολοκλήρωσε την τελική επεξεργασία του έργου [*Φαινομενολογία του Πνεύματος*] το 1806».

Όταν ο συγγραφέας θέλει να προλάβει την αμφισβήτηση της ορθότητας απόδοσης του παραθέματος ή να επισημάνει σημεία που κατά τη γνώμη του είναι προφανώς παράλογα, παρεμβάλλει τη λέξη [sic]:

«ο δημοσιογράφος αναφέρθηκε συχνά στο “τροπικό κλίμα” [sic] της περιοχής»

«σημαντικές μορφές του Ελληνισμού, όπως ο Σωκράτης και ο Χριστός [sic]»

Η παράλειψη τμήματος του παραθέματος σημειώνεται με [...].

Ξενόγλωσσα παραθέματα πρέπει κατά κανόνα να αποδίδονται μεταφρασμένα.

Z. ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Οι σημειώσεις περιέχουν υλικό που δεν μπορεί να συμπεριληφθεί στο κείμενο, καθώς

- δεν σχετίζεται άμεσα με αυτό, ή
- θα διασπούσε τη συνεχή ροή του κειμένου, συγχρόνως όμως
- είναι απαραίτητο για μια επιστημονική εργασία.

Οι σημαντικότερες λειτουργίες μιας σημείωσης είναι δύο:

1. Διασάφηση ή τροποποίηση

Περιέχει στοιχεία που εντός του κειμένου θα διέκοπταν τη συλλογιστική του πορεία, παρουσιάζουν ωστόσο ενδιαφέρον για τον αναγνώστη – ή τουλάχιστον για μια μερίδα αναγνωστών (π.χ. τεχνικές λεπτομέρειες, διαφορετικές προσεγγίσεις, κ.λπ.). Στις σημειώσεις ο συγγραφέας γράφει πιο «ελεύθερα»: αναπτύσσει αντίθετες απόψεις και εξηγεί τη διαφωνία του με αυτές, αναφέρεται σε λάθη άλλων και τα διορθώνει, επεξηγεί την ορολογία του, επισημαίνει κενά στην έρευνα που πρέπει μελλοντικά να καλυφθούν

Όχι υπερβολές ή κατάχρηση: ο χώρος των σημειώσεων δεν αποτελεί πεδίο επίδειξης γνώσεων ή εναπόθεσης κάθε είδους στοιχείων που μόνο μακρινή σχέση έχουν με το αντικείμενο της εργασίας. Ό,τι είναι απαραίτητο για την κατανόηση ανήκει στο κυρίως κείμενο.

2. Τεκμηρίωση

Η αναφορά της πηγής αποτελεί καθήκον κάθε επιστήμονα – είτε παραθέτει αυτολεξεί, είτε απλώς κάνει χρήση του περιεχομένου της. Εκτός από θέμα επιστημονικής τιμής, η τεκμηρίωση έχει και μια επιστημονική χρησιμότητα: ο αναγνώστης πρέπει να έχει τη δυνατότητα ελέγχου των θέσεων του συγγραφέα.

Από την άλλη πλευρά, δεν χρειάζεται η τεκμηρίωση αυτονόητων ή πασίδηλων γεγονότων. Δεν παραπέμπουμε σε κάποιο βιογραφικό λεξικό, όταν αναφέρουμε χρονολογίες γέννησης και θανάτου ενός φιλοσόφου, ούτε σε κάποιο ετυμολογικό λεξικό για να πούμε ότι η λέξη «πολιτική» προέρχεται από το αρχαιοελληνικό *πόλις*.

Σύντομες παραπομπές παρατίθενται εντός του κειμένου: (επώνυμο³, έτος πρώτης δημοσίευσης, σ. ___). Προϋπόθεση: η ύπαρξη βιβλιογραφίας στο τέλος του κειμένου.

Έκταση και συχνότητα των σημειώσεων δεν επιτρέπεται να καταλύουν τη συμμετρία του κειμένου. Υπερβολική προσφυγή σε αυτές δηλώνει αδυναμία αφομοίωσης.

Στο βαθμό που γράφουμε με ΗΥ, οι σημειώσεις πρέπει να είναι υποσελίδες (= υποσημειώσεις), αντί π.χ. να παρατίθενται συγκεντρωμένες στο τέλος κάθε κεφαλαίου ή στο τέλος της εργασίας.

³ Χωρίς μικρό όνομα!

Η υποσημείωση παρεμβάλλεται με την τοποθέτηση ενός αριθμητικού εκθέτη στο σημείο του κειμένου στο οποίο αναφέρεται. Η αρίθμηση των υποσημειώσεων είναι προτιμότερο να είναι συνεχής, αντί να ξεκινούμε από το 1 σε κάθε σελίδα ή κεφάλαιο. Το κείμενο των υποσημειώσεων γράφεται με μικρότερα στοιχεία και διαστήματα. Βλ. κατωτέρω: ⁴.

Βραχυγραφίες

ό.π.	όπου παραπάνω	μτφρ.	μετάφραση
κ.ά.	και άλλα / και άλλοι	σημ.	υποσημείωση
κ.ε.	και εξής	τ.	τόμος
κ.ο.κ.	και ούτω καθεξής	τεύχ.	τεύχος
βλ.	βλέπε	χ.τ.ε.	χωρίς τόπο έκδοσης
πρβλ.	παράβαλε	χ.χ.	χωρίς χρονολογία
σ.	σελίδα / σελίδες	έκδ.	έκδοση / εκδόσεις
απ.	απόσπασμα	επιμ.	επιμέλεια / επιμελητής έκδοσης
στ.	στίχος (αράδα στο κείμενο)		

⁴ Αυτό είναι ένα παράδειγμα!

Η. ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ

Όποιος χρησιμοποιεί το περιεχόμενο ή το γράμμα ξένου κειμένου παρουσιάζοντάς το ως δικό του, εξαπατά τον αναγνώστη και υποπίπτει στο παράπτωμα της λογοκλοπής. (Σε πολλά πανεπιστήμια, η λογοκλοπή αποτελεί λόγο μηδενισμού και πειθαρχικής δίωξης του φοιτητή που την διαπράττει.) Πολλές φοιτητικές εργασίες περιέχουν συχνά στοιχεία λογοκλοπής, ή και αποτελούν στο σύνολό τους προϊόν λογοκλοπής, χωρίς ο συντάκτης τους να έχει επίγνωση του γεγονότος! Η λογοκλοπή είναι συχνά αποτέλεσμα όχι έλλειψης επιστημονικού ήθους, αλλά απειρίας ή αδυναμιών του συγγραφέα. Αυτό φυσικά δεν αποτελεί δικαιολογία!

Η αναφορά της πηγής στη Βιβλιογραφία δεν αρκεί. Μοναδικό κριτήριο: Έχει ο αναγνώστης σαφείς, ακριβείς και επαρκείς ενδείξεις, ώστε να γνωρίζει σε κάθε σημείο του κειμένου αν ο συγγραφέας γράφει δικές του σκέψεις ή μεταφέρει στοιχεία «από δεύτερο χέρι»;

Ο συγγραφέας οφείλει να συμβιβάζει διαρκώς τις εξής αντιτιθέμενες προσδοκίες:

Δείξε ότι έχεις κάνει έρευνα	...αλλά...	Γράψε κάτι καινούργιο και πρωτότυπο
Στηρίξου σε ειδικούς και αυθεντίες	...αλλά...	Σχολίασε, βελτίωσε και κρίνε τους ειδικούς και τις αυθεντίες
Βελτίωσε την έκφρασή σου μιμούμενος ό,τι διαβάζεις	...αλλά...	Χρησιμοποίησε τα δικά σου λόγια, τη δική σου φωνή
Έκφρασε στους άλλους την απαιτούμενη αναγνώριση	...αλλά...	Δείξε τη δική σου πρωτότυπη συμβολή

Τρόποι λογοκλοπής:

1. αγορά, κλοπή ή δανεισμός εργασίας
2. ανάθεση της συγγραφής σε τρίτον (επί πληρωμή ή μη)
3. «δανεισμός» στοιχείων χωρίς αναφορά
4. χρήση απόψεων άλλων χωρίς αναφορά

Τρόποι αποφυγής λογοκλοπής:

1. Κατά την έρευνα και λήψη σημειώσεων: σημειώνουμε πάντοτε την πηγή.
2. Κατά την παράφραση και περίληψη: ελέγχουμε προσεκτικά το κείμενό μας συγκρίνοντάς το με την πηγή, και την αναφέρουμε· εκφραζόμαστε χρησιμοποιώντας λέξεις και σύνταξη διαφορετική από εκείνα της πηγής· θέτουμε εντός εισαγωγικών κάθε κατά λέξη παράθεμα.
3. Σε κατά λέξη παράθεση: επιλέγουμε μόνο τα πολύ σημαντικά παραθέματα, σημειώνουμε την πηγή αμέσως πριν ή μετά την παράθεση, χρησιμοποιούμε [αγκύλες] ή [...].

Θ. ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

- Το εξώφυλλο μπορεί να περιλαμβάνει όλα τα ουσιώδη προκαταρκτικά στοιχεία:

Τίτλος μαθήματος, εξάμηνο ή έτος

Όνομα συγγραφέα της εργασίας

Τίτλος.

[Υπότιτλος.]

Περιεχόμενα:

Εισαγωγή	[αριθμός πρώτης σελίδας του κεφ.]
1.
2.
3.
Βιβλιογραφία	...

-
- Τεχνικές λεπτομέρειες:

Η βιβλιογραφία παρατίθεται στο τέλος της εργασίας, αλφαβητικά και σε ξεχωριστή σελίδα.

Συνήθης έκταση εργασίας: 8-15 σελίδες. Μέγεθος γραμματοσειράς: 12. Διάστημα: 1,5. Αρίθμηση σελίδων στο κάτω μέρος (κέντρο ή δεξιά). Μεγάλο δεξί περιθώριο (4 εκ.).

Στην πρώτη σελίδα αναγράφουμε ολόκληρους τους τίτλους των κεφαλαίων (όχι μόνο τους αριθμούς τους).

- Συντομογραφίες:

Σε περιπτώσεις πολύ συχνής παραπομπής σε ένα κείμενο (ειδικά όταν πρόκειται για το πρωτότυπο φιλοσοφικό κείμενο που αποτελεί το κύριο θέμα της εργασίας μας), είναι σκόπιμη η χρήση συντομογραφιών. Π.χ.:

<i>ΕκΧ</i>	<i>Είναι και Χρόνος</i>
<i>ΚΚΑ</i>	<i>Κριτική του Καθαρού Λόγου</i>

Οι χρησιμοποιούμενες συντομογραφίες καταγράφονται ρητά στην ίδια σελίδα με τη Βιβλιογραφία, ή μπορούν απλώς να επεξηγούνται σε υποσημείωση του κειμένου – π.χ.^{5 6}.

- Μεθοδολογικές υπενθυμίσεις:

1. Είναι το θέμα σου αρκετά *ειδικό*, ώστε να μπορείς να το πραγματευθείς στην περιορισμένη έκταση μιας φοιτητικής εργασίας;
2. Λάβε υπόψη σου τον τίτλο και τον τυχόν υπότιτλο. Ανταποκρίνεται η εργασία στις *προσδοκίες* που δημιουργούνται;
3. Προσοχή στη λογοκλοπή! Είναι σαφές για τον αναγνώστη σε κάθε σημείο της εργασίας αν διαβάσει δικές σου σκέψεις ή σκέψεις άλλων;
4. Πάρε θέση! Μην αποφεύγεις αξιολογικές κρίσεις. Δεν αρκεί να λες ότι ο Α μελετητής υποστηρίζει την χ θέση και ο Β την ψ. Τι πιστεύεις *εσύ*;
5. Δώσε στην εργασία έναν συγκεκριμένο χαρακτήρα, ασχολήσου με θέματα για τα οποία μπορείς να πεις κάτι *δικό σου*.
6. Εμβαθύνεις στο νόημα του κειμένου που σε απασχολεί; Το ερμηνεύεις, αντί απλώς να το παρουσιάζεις; Θέτεις ερωτήματα;
7. Μην αποκρύπτεις τυχόν πλευρές του θέματος που δεν θα θίξεις, αλλά ανάφερέ τες ρητά (π.χ. στην Εισαγωγή).
8. Ανάδειξε το επιστημονικό (και όχι προσωπικό...) *κίνητρο* της ενασχόλησής σου με το θέμα. Π.χ.: κενό στην έρευνα, διαφιλονικούμενο ζήτημα, πρόσφατες δημοσιεύσεις, σημασία του θέματος καθ' εαυτό, προσωπικές θέσεις του συγγραφέα και προτάσεις για επίλυση προβλημάτων.
9. Γράφε σε συνεχές κείμενο, και όχι σαν να κρατάς σημειώσεις. Το επίτευγμα μιας εργασίας συνίσταται στη *σύνδεση και σύνθεση* σκέψεων και επιχειρημάτων, όχι στην απλή παράθεσή τους.

⁵ Βλ. *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (στο εξής: *ΚΚΑ*), σ. Β 311-315.

⁶ *ΚΚΑ*, σ. 472.